

УДК 338.439.4:637.1

КОН'ЮНКТУРА РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ МОЛОКА І МОЛОКОПРОДУКТІВ**Одінцов М.М., к.е.н., доцент,****Одінцова Т.М., к.е.н., доцент,****Одінцов О.М.**

Черкаський державний технологічний університет

Рассмотрено формирование регионального спроса на продукты питания в зависимости от среднего годовых доходов населения и средних цен на продовольственные товары в торговой сети на примере рынка молока.

Examining formation of regional demand on food products against average annual profit of population and average prices on food in the distribution network, using milk market as the example.

Постановка проблеми. Проблема формування і розвитку попиту та пропозиції регіонального ринку молочних продуктів набуває особливого значення у зв'язку з тією роллю, яку відіграє молоко в продовольчій структурі суспільства. Молокоопродуктовий підкомплекс та ринок молока і молокопродуктів слід розглядати як особливу багатофункціональну систему, суть якої полягає в поєднанні всіх стадій виробництва, заготівель, переробки, реалізації молока і молочних продуктів в єдиний процес із регульованою системою виробничо-економічних зв'язків між його складовими. Кожна сукупність підприємств і організацій галузевих сфер підкомплексу, що виконують певну ділянку відтворювального ланцюга, зберігають економічну самостійність і відносну відокремленість, має власні специфічні цілі і здійснює їх в системі міжгалузевих товарних відносин.

Попит вимірюється рівнем індивідуальних і суспільних потреб в товарах та послугах, обмежених розмірами доходів покупців, тобто купівельною здатністю населення і підприємств різних форм власності. Основними діючими суб'єктами ринку є виробники товарів та послуг, а також споживачі. Обсяг конкретних товарів та послуг визначається попитом споживачів, які бажають їх придбати в межах певного проміжку часу (за день, місяць, квартал, рік) для можливої кількості покупців. Кількість товару, на яку є попит, визначають ціна товару чи послуги, доходи споживачів, їх смаки, розподіл доходів серед домогосподарств; ціни на товари-замінники; загальна кількість покупців товару; інфляційні очікування та інше. Зростання попиту на товари та послуги спричиняє прямий вплив на збільшення обсягів виробництва і тим самим на пропозицію.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми формування і розвитку агропромислового комплексу, ефективного функціонування аграрного ринку й молокопродуктового підкомплексу зокрема розглянуто у наукових працях Андрійчука В.Г., Березівського П.С., Бойка В.І., Вітвіцького В.В., Зимовця В.Н., Ільчука М.М., Калінчика М.В., Крисального О.В., Лисецького А.С., Макаренка П.М., Маліка М.Й., Мостенської Т.Л., Пархомця М.К. та інших учених. Водночас вплив постійних динамічних і часто непередбачуваних змін попиту і пропозиції на ринку молока і молокопродуктів вимагають поглибленого дослідження взаємозв'язку попиту, доходів споживачів і цін на товари, що є основою функціонування як підкомплексу, так і ринку.

Виклад основного матеріалу. В умовах досконалого ринку попит є визначальним кон'юнктурним фактором, випробовуючи на собі вплив багатьох як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Кожний раціональний покупець прагне максимізувати сукупну корисність від споживання благ, які він отримує за рахунок свого бюджету. Таким чином, двома важливими факторами зміни попиту є рух доходів споживачів і цін на товари.

Динаміка зростання валового регіонального продукту, грошових витрат населення, зокрема на продовольчі товари показує, що з 2002 року відмічається стабілізація економіки і поступове зростання доходів населення (табл. 1).

Динаміка виробництва і споживання населенням Черкаської області основних продуктів харчування показує, що починаючи з 2002 року відмічається зростання споживання таких основних продуктів, як м'яса, яєць, риби, цукру, олії. Одночасно скорочувалося споживання хлібних продуктів, картоплі, овочів та баштанних продуктів, що є цілком закономірним явищем (табл. 2). В той же час ця закономірність не логічна стосовно споживання населенням молока і молочних продуктів.

Таблиця 1

Динаміка зростання валового регіонального продукту, середньорічних доходів та заробітної плати населення Черкаської області

	Роки							Середньорічний темп зростання
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Валовий регіональний продукт на одну особу за рік, грн	3975	4106	4853	6681	8209	8816	9522	1,183
Наявний доход на одну особу за рік, грн	2482	2962	3883	5534	6796	8673	10841	1,292
Середньорічна зарплата, грн	3312	4212	5580	7704	10152	13020	16272	1,307
Споживчі витрати на одну особу в середньому за рік, грн	2148	2304	3288	4476	5040	6576	7332	1,222
в т.ч. на продовольчі товари, грн	1164	1248	1740	2664	2328	3096	3372	1,180
з них на молоко і молочні продукти	396	456	44	636	852	1056	1296	1,215

Таблиця 2

Динаміка душевого виробництва і споживання основних продуктів харчування населенням Черкаської області (на одну особу за рік, кг, шт)

Види продуктів	Роки							Середньорічний темп зростання
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 прогноз	
<i>Хлібні продукти</i> виробництво	580	502	540	629	492	482	592	1,042
споживання	139	140	143	141	132	126	142	1,004
<i>Картопля</i> виробництво	509	559	715	689	672	470	520	1,005
споживання	139	140	143	141	132	127	135	0,991
<i>Овочі</i> виробництво	201	232	185	219	236	170	190	0,986
споживання	149	151	153	141	156	147	148	0,995
<i>М'ясо</i> виробництво	61,5	70,6	72,3	75,3	84,6	118,6	96,4	1,119
споживання	36,9	37,6	42,6	43,1	43,2	47,1	35,2	0,988
<i>Молоко і молочні продукти</i> виробництво	399	365	367	384	386	380	362	0,976
споживання	253	247	248	248	250	236	231	0,978
<i>Яйця</i> виробництво	294	340	332	396	460	466	468	1,123
споживання	253	247	248	248	250	236	228	0,974
<i>Риба</i> виробництво	3,7	3,7	3,3	3,3	2,9	3,0	3,0	0,949
споживання	13,7	12,9	13,5	15,1	14,8	16,9	12,2	0,944
<i>Цукор</i> виробництво	67,7	102,6	120,6	112,6	157,7	75,4	78,2	1,037
споживання	39,1	38,0	43,0	43,0	44,4	43,2	38,1	0,987
<i>Олія</i> виробництво	11,4	12,7	16,0	16,4	16,2	15,8	12,4	1,021
споживання	10,2	11,4	14,4	14,7	14,5	14,4	11,2	1,024

Не зважаючи на особливу цінність молока і молочних продуктів для харчування всіх верств населення душеве виробництво і споживання цих продуктів щорічно скорочується і в 2008 році становило 231 кг або 61 відсоток до рекомендованих раціональних міжнародних норм. Слід відмітити, що в рекомендованій добовій нормі молочних продуктів міститься 19,94 грамів білку, що відповідає 23 відсоткам добової фізіологічної потреби працездатного населення. В спожитій населенням Черкаської області в 2008 році середньоденній кількості молочної продукції білок становить лише 60 відсотків і нестача його не поповнюється іншими продуктами харчування.

Зростання доходів та номінальної заробітної плати протягом останніх років не сприяло зростанню попиту населення стосовно молока і молочних продуктів. Індекс середньорічного темпу зростання заробітної плати населення за період з 2004 року по 2008 рік становить 1,307, споживчих витрат 1,222, витрат на

продовольчі товари 1,180, а витрат на споживання молока і молочних продуктів відповідно 1,215. Витрати на купівлю молока і молочних продуктів в структурі витрат на продукти харчування за останні чотири роки збільшилися з 24 до 38 відсотків. Не зважаючи на щорічне підвищення цін (табл. 3), майже всі верстви населення продовжують виділяти значну частку своїх доходів на споживання молочних продуктів. Проте витрачаючи все більше коштів на купівлю продуктів харчування середньорічна кількість спожитих продуктів не збільшується, а душеве споживання молока в 2008 році навпаки скоротилося з 245-250 до 230 кг.

Таблиця 3

**Середні ціни на молочні продукти в торговій мережі Черкаської області
(грн за кг, л)**

Види продуктів	Роки							Середньорічні темпи зростання
	2004	2005	2006	2007	2008	10.08.2008	20.01.2009	
Молоко жирн. 2,5 %	2,15	2,58	2,76	3,98	4,59	4,80	5,05	1,222
Масло вершкове	16,29	17,40	18,67	26,83	30,86	29,50	34,90	1,209
Сири тверді	20,62	23,75	24,96	33,30	34,96	36,61	38,80	1,171

Середньорічні темпи зростання цін на молочні продукти зростають такими ж темпами, як доходи і заробітна плата населення. Зважаючи на ще вищі темпи зростання тарифів на комунальні послуги, населення не спроможне виділяти додаткові кошти на споживання продуктів харчування, зокрема на молоко, масло вершкове, тверді і м'які сири, кисломолочні продукти і інше. Цю ситуацію на ринку молока відображає крива Енгеля [1], побудована за допомогою графічного редактора програми MATHCAD 6. PLUS [2] (рис. 1).

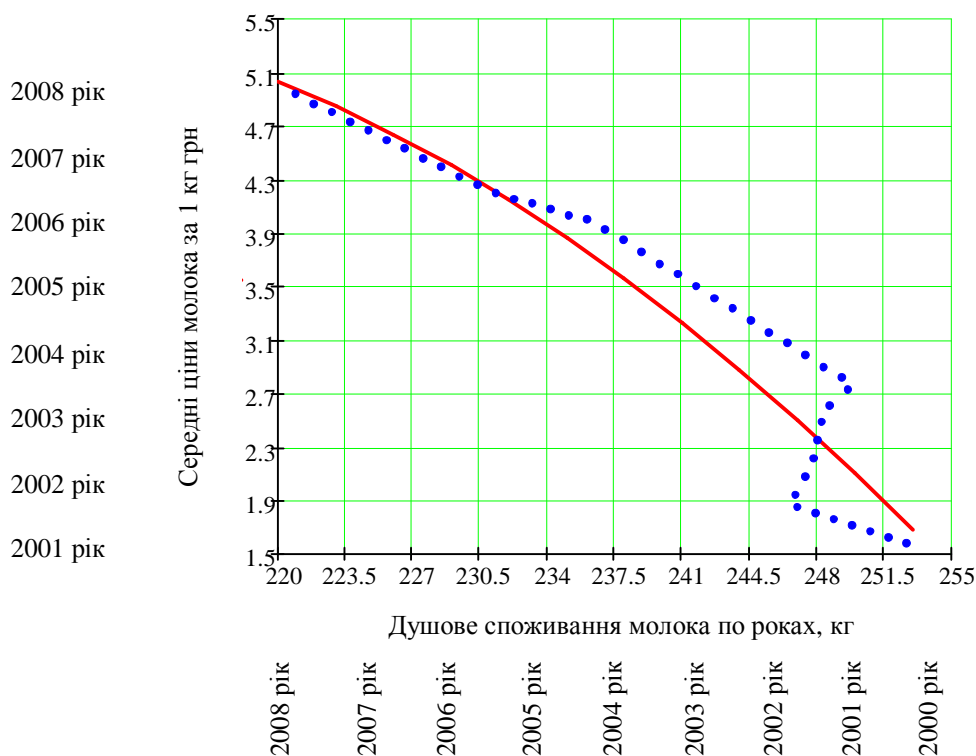

Рис. 1. Крива доход-споживання ринку молока, крива Енгеля

На даному графіку крива Енгеля відображає формування попиту на ринку молока Черкаської області та ілюструє залежність між обсягом споживання блага і доходом споживачів. Криві Енгеля подібно до кривих попиту відображають співвідношення важливих факторів, що впливають на попит і кількість придбаних благ. В умовах поліпшення добробуту окремих груп або всього населення крива Енгеля має позитивний нахил, оскільки зростання доходів завжди викликає збільшення обсягів споживаних благ. В нашому випадку крива Енгеля має нахил від вертикального положення вліво, що означає скорочення споживання молока населенням навіть при умові щорічного зростання доходів населення через надто високі темпи зростання цін. Тобто добробут населення доведений до рівня, коли молоко стало продуктом розкоші.

Основною нерозв'язаною проблемою донині у молочній галузі залишається неузгодженість пропозиції молока-сировини з попитом на молочні продукти. Навіть за існуючого дворазового зменшення чисельності поголів'я корів спостерігається перевиробництво молока-сировини. Сільськогосподарські товаровиробники одержують прийнятну ціну лише за умови експорту 30-35 % обсягу вироблених переробними підприємствами молочних продуктів.

Після переміщення понад 60 % виробництва молока у приватний сектор господарств населення постали складні проблеми, вирішення яких потребує значних інвестицій і тривалого часу. Особливо значні проблеми виникли в аграрній сфері після вступу країни в ЄС та СОТ. Щодо обсягів реалізації продукції, то розміри квот на реалізацію тваринницької продукції для України при досягнутій продуктивності земель і праці такі мізерні, що для їх наповнення необхідно обробляти в три рази менше земельних площ. Тому необхідно чітко визначитися, що тільки великі підприємства можуть гарантувати виробництво молока як з меншими затратами, так і високої конкурентоспроможної якості. Інвестиції необхідно спрямовувати у великотоварне виробництво, де стає можливим отримувати якісну продукцію, прогнозувати обсяги виробництва, здійснювати селекційну роботу в тваринництві.

В системі "виробництво-переробка-споживання" молока і молочної продукції переплітаються економічні інтереси різного спрямування. В той же час чітко спостерігається тенденція, коли примусове зростання цін на молоко-сировину приводить до асортиментної сегментації ринку. Найбільш потужні заводи переходять на виробництво рентабельних продуктів, зокрема твердих сирів, сухого молока, казеїну тощо. Заводи малої потужності переходять на сегмент із низькорентабельною або навіть збитковою продукцією. Внаслідок зростання цін на молоко-сировину відбувається банкрутство малопотужних заводів.

Доведення до 64 відсотків валового виробництва молока в області, що надходить на переробку від господарств населення, створює проблему отримання якісної продукції. В умовах нових вимог до стандартів якості молока ведення молочної галузі на застарілій примітивній основі не сприяє підвищенню конкурентоспроможності галузі на зарубіжному ринку.

Оцінка економічної концентрації молокопродуктового ринку Черкаської області за ряд років за прийнятою міжнародною методикою дає відповідь про доцільність державного регулювання ринку методами антимонопольного законодавства. Тенденції наростання концентрації ринку, про що свідчать показники дисперсії ринкових часток, відносної концентрації та коефіцієнт Лінда дали можливість визначити кордони олігополії і приймати рішення про застосування конкретних форм і методів державного регулювання ринку.

На ринку молока постійно виникають проблеми в економічних взаємовідносинах через формування різних рівнів закупівельних цін, внаслідок чого окремі групи сільськогосподарських товаровиробників постійно функціонують збитково. Розв'язувати ці проблеми практикувалося шляхом запровадження єдиної для всіх ціни законодавчими рішеннями, що не давало позитивних наслідків. Проведення нами оптимізаційних розрахунків за допомогою міжгалузевого балансу молокопродуктового підкомплексу дало можливість встановити залежність у перерозподілі затрат між учасниками кооперації молокопродуктового підкомплексу [4]. Результати розрахунків свідчать, що реалізаційна ціна молока-сировини залежить від структури та цін кінцевої продукції молокозаводів. Молокозаводи, які виробляють кисломолочну продукцію, тверді сири, сухе знежирене молоко та казеїн, тобто це потужні модернізовані заводи, працюють з високим рівнем рентабельності і спроможні платити достойну ціну поставникам молока-сировини та сплачувати встановлений законодавством податок у державний та місцевий бюджети.

Висновки. Проведені дослідження кон'юнктури регіонального ринку молока і молокопродуктів приводять до висновку, що для зростання попиту на молоко і молочні продукти, який стимулює розширення пропозиції як базу для попиту необхідно:

- розвивати великотоварний молокопродуктовий підкомплекс;
- законодавчими актами державного регулювання економіки сприяти формуванню еквівалентних економічних відносин між учасниками кооперації молокопродуктового підкомплексу;
- створювати умови зростання доходів населення;
- формувати умови стабілізації і зниження ринкових цін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семюелсон Пол А., Нордгауз Вільям Д. Макроекономіка / Пер.з англ. – К.: "Основи", 1995. – 544 с.
2. MATHRAD 6.0 PLUS. Финансовые, инженерные и научные расчеты в среде Windows 95: Пер. с англ. – М.: Информационно-издательский дом "Филинь", 1996. – 312 с.
3. Статистичний щорічник Черкаської області за 2007 рік. – Черкаси, ГУ статистики у Черкаській області, 2007.
4. Одінецов О.М. Формування цінової політики на ринку молока // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2003. – Вип. 8. – С. 120–124.